

PERE EL CERIMONIÓS, ENRIC DE TRASTAMARA I L'ENTRADA DE TROPES ESTRANGERES A CATALUNYA

Al mateix temps que la Corona d'Aragó forma el seu imperi mediterrani, té lloc la pugna amb Castella a la recerca de l'equilibri peninsular.

Pels monarques aragonesos, era difícil admetre que quan encara quedaven terres en poder del sarraïns, ells es veiessin apartats de la possibilitat d'engrandir els seus reialmes en direcció sud. Més clar, es cerca la forma de desvirtuar els tractats d'Almirra i Biar, causa del dit atur. Per això els descendents de Jaume el Conqueridor no deixaren d'aprofitar qualsevol avinentesa per tal d'aconseguir-ho.

De bell antuvi es produeix la intervenció en l'afer de la successió del rei Savi. La discussió era si el seu successor, segons la legislació de «Las Partidas» devia ésser el nét d'Alfons, com a fill primogènit de l'hereu, l'infant Ferran de la Cerda o bé l'infant Sanç, el seu germà, el futur Sanç IV.

Les lluites interiors de Castella, a causa de lo impopulars que foren les ambicions imperials del rei savi, determinaren que els nobles i ciutats adoptessin actituds diverses. La indecisió d'Alfons respecte a qu devia succeir-lo, la por a una minoria, feren augmentar els partidaris de Sanç.

La vídua de Ferran de la Cerda, Blanca de França, junt amb els seus fills Alfons i Ferran i la seva sogra Violant d'Aragó, germana de Pere el Gran, anaren a refugiar-se al costat d'aquest.

Violant, partidària del seu nét, es considerava segura al costat del seu germà i Blanca pensava passar a França a cercar ajut per tal de defensar el dret del seu fill.

La primera part de l'aventura fou felig. Però arribats a terres aragoneses, Pere no els deixà marxar. Els dos infants podien ésser d'un valor polític incalculable, tant de cara a França com a Castella.

Aquesta consideració sols podia ésser negativa per la causa dels infants castellans, car des del primer moment, la defensa dels seus drets sols va servir com a excusa per a satisfer ambicions o rancúnies alienes.

El pretendent Sanç tenia clara noció de que tenir com a enemic al seu oncle era un gran perill. Només cal pensar que Pere el Gran podia proclamar rei de Castella a l'infant Alfons. Llavors no mancaria l'ajut de França i cal comptar també que a Castella comptarien amb l'adhesió de molta noblesa i ciutats.

No sabem si per aquesta raó o senzillament a causa de la seva conducta vacillant, el rei Savi, que començava a veure amb bons ulls la successió a favor de Sanç, va concertar unes vistes amb el rei d'Aragó. És a Campillo i Agreda, 1281, on ambdós reis i l'infant Sanç signen pau entre ells, i una aliança contra tothom. Aquest compromís no va ésser respectat per Sanç. Quan el rei de França, Felip III l'Ardit, envaí Catalunya a causa de la cessió que de Sicília va fer Martí IV a Carles de Valois, el rei de Castella no va acudir.

Entretant els infants de Castella estaven retinguts al castell de Xàtixa, gairebé en qualitat de presoners. Pere pensà que era l'ocasió de proclamar rei al més gran, Alfons, però en aquestes el rei morí, i aquest fet fou dut a terme pel seu successor Alfons, el 1288. Tot això tenia naturalment un preu, i era la cessió de Múrcia.

El nou rei fou reconegut per alguns països estrangers i per molts nobles castellans refugiats a Aragó degut a les diferències respecte a la successió del rei Savi, agreujades per les víctimes de la iracúndia de Sanç. Entre els desafectes s'hi troba l'infant Joan.

Amb la cessió de Múrcia, sembla que s'aconsegueix una de les aspiracions dels reis de la Corona d'Aragó, mes res no va fer-se degut a la mort d'Alfons el Llieral, el 1291.

Quan Jaume II succeeix al seu germà, entestat com estava en conservar Sicília, pensà que era necessari estalviar conflictes a la península i per això signa la pau amb Castella. A les visites celebrades el 1291 a Monteagudo i Sòria, pactà el seu matrimoni amb Isabel, infanta de Castella, encara una nena. De tals projectes de pau i amistat sols va haver-hi una cosa positiva: la intervenció de la marina catalana a la presa de Tarifa. Poc després la infanta Isabel fou retornada als seus pares. Jaume II s'alià amb Granada i Alfons de la Cerda fou proclamat rei altra vegada. No cal dir que Múrcia tornava a ser el preu de l'ajuda aragonesa. També obtenia avantat-

ges l'infant Pere, germà del rei, a qui es cedia Cuenca i Sevilla. Galícia i León foren per l'infant Joan de Castella. El 1296 Múrcia fou conquerida i anexionada al reialme aragonès. Múrcia es perdé després, quan alguns nobles unionistes, desterrats es refugiaren a Castella i ajudaren a Maria de Molina a reconquerir-la, precisament quan aquesta semblava disposada a acceptar que dita pèrdua fos el preu de la pau. No cal oblidar que la part nord del dit Regne, la més catalanitzada, Alacant, Elx, Guadamar i d'altres viles quedaren en mans de Jaume. També quedà liquidat el plet dels infants de la Cerda. Renunciaven a les seves pretensions a la Corona a canvi d'uns dominis i d'uns diners. Tot això fou estipulat en les vistes celebrades a Campillo i Agreda (1304), on també es cercà una pau estable mitjançant el casament de l'infant Jaume, primogènit d'Aragó, amb la infanta Elionor, germana del rei de Castella, Ferran IV. Tampoc va mancar novament la col·laboració a la Reconquesta. Almeria quedava per Jaume i els seus successors.

Després d'una època de tranquil·litat corresponent al regnat del rei Alfons el Benigne, les rivalitats rebrollen en temps de Pere el cerimoniós. Llavors, les desavinences polítiques estan complicades i agreujades amb la problemàtica de caire familiar.

El Cerimoniós era fill d'un primer matrimoni d'Alfons amb Teresa d'Entença. Del segon amb Elionor, germana d'Alfons XI de Castella, quedaren dos fills, els infants Ferran i Joan. El primer obtingué del seu pare el marquesat de Tortosa i viles del regne de València, donacions que foren causa de l'animositat del Cerimoniós envers el seu germà i la seva mare. Les protestes de Pere envers les donacions que el seu pare féu a dits infants, foren causa de l'enemistat entre els germans, i més que res entre la reina i el seu entenat. Molt malament devien presentar-se les coses, quan en morir el rei Benigne, la seva vídua i els seus fills es refugiaren a Castella, al costat d'Alfons XI.

Els primers anys del regnat de Pere, estigueren ocupats per problemes interns, mes en resoldre's aquests, sorgiren les rivalitats amb Castella, agreujades les de caire polític per la interferència dels problemes familiars. Ens referim a les ambicions de l'infant Ferran a la corona d'Aragó a causa de la manca de descendència masculina del seu germà. L'infant pagava l'ajut de Pere I de Castella amb tots els llocs de la regió d'Alacant que li donà el seu pare. En canvi el Cerimoniós es coaliga amb Enric de Trastamara, germà

bastard de Pere el Cruel, aspirant al tron de Castella. Aquesta pretensió no era gratuïta, doncs existia un gran sector d'opinió oposat a les arbitrietats i crueltats de Pere. Aquest partit que àdhuc pensà en destronar-lo, era dirigit pel bastard Enric, que cercà l'ajut del Cerimoniós, com a contrapès del que els infants d'Aragó prometeren al rei de Castella.

La virulència de la lluita fou causa que vingués un legat pontifici, el cardenal de Bolònia, per tal de concertar una pau. La treva que aquest imposà fou trencada el 1357 per Castella, que entrà en possessió de Tاراçona i d'altres nuclis de València i Aragó defugint, però, una guerra oberta.

No oblidem que en aquesta lluita, a més de les qüestions d'ordre polític hi ha les d'ordre dinàstic i territorial, circumstàncies que motivaren que ambdós contrincants cerquessin ajuda a l'estranger. A part de la intervenció de Granada i el Marroc, el primer al costat de Castella i el segon aliat a Aragó, s'hi barrejà també França. A causa del repudi que féu Pere I de la seva muller Blanca de Borbó, es decideix en donar ajut a Enric de Trastamara. Anglaterra es posà al costat del rei de Castella.

Recordem que ambdós països estaven en plena guerra dels 100 Anys, en el període de relativa calma que segueix al tractat de Breigny (1360) que deixa sense ocupació immediata les Companyies Blanques de Bertran Duguesclin, avinentesa que fou aprofitada pel Cerimoniós per demanar la seva intervenció.

Dites Companyies entraren en data més o menys incerta, però que es pot fixar entre els últims de 1365 i primers mesos de 1366.

Per disposicions del Cerimoniós entorn de la seva arribada, es veu clarament que la fama d'element pertorbador atribuïda a dites Companyies, li era coneguda. La creença de què barons de França, Anglaterra i Alemanya vénen a ajudar-lo, dóna clara idea de l'abigarrada composició de dites tropes, que devia ésser versemblant en tots els exèrcits mercenaris, i més quan les lluites eren tan llargues i complicades com ho va ser la dels Cent Anys.

Els documents que serveixen de justificació a aquestes ratlles, malgrat referint-se al més important d'ells a les disposicions endreçades a tenir cura de la defensa de Girona ciutat i la seva vegueria, «des de Figueres a Hostalric», demostren palesament que la fama de pertorbadors que tenien a França les dites tropes, s'havia escampat arreu. El Cerimoniós té gran cura de que a la vegada que

vol que siguin ben tractades, en el seu pas pel país, no es produeixi cap contacte amb la població. Ciutats i viles deuen ésser ben tanca-des, i si això no és possible en els masos i llocs oberts, dones, infants, queviures, bestiar gros i menut deuen ésser recollits en llocs murats o allunyats del camí que deuran seguir els dits mercenaris.

Aquestes mides de seguretat devien tenir vigència dins un radi de 4 llegües a l'entorn de les viles o llocs situats en el camí a seguir per dites companyies.

Mes, al costat de les precaucions referents a la seguretat dels seus súbdits, el rei es preocupa que a les tropes que arribin no els manqui res: devien trobar allotjament, tota mena de provisions de boca, roba, calçat, pinso pels cavalls, així com ferradures i els claus corresponents, tot deu ésser pagat al seu just preu.

Prenem com a model les disposicions referents a Girona corresponents al 30 d'octubre de 1361.¹ Dites normes fan referència a tota la vegueria, «desde Figueres a Hostalrich» i deuen ésser acomplides tant si els llocs pertanyen al rei, com si són eclesiàstics, nobles o particulars.

Especial cura demostra el monarca per les fortificacions y muralles de la ciutat, com es pot veure en el document que acompanya. Amb la mateixa data que a Girona es donen ordres semblants al veguer de Vilafranca del Penedès. Ací la rodalia considerada en perill, és més petita, tres llegües en lloc de quatre.²

Dites companyies devien fer cap a Saragossa on devia aplegar-se tot l'exèrcit. El rei disposa, el 15 de novembre, que en el trajecte des de Salses a la ciutat aragonesa, dit exèrcit vagi acompanyat de diversos personatges dels quals es féu responsable a Bernat de Sos que deu també formar en la comitiva.

Els personatges encarregats de la conducció dels mercenaris són: Pere Guillem d'Estanybos, Bertran de Gallifa, Berthomeu de Vilafranca, Pere de Monsonís, Francesc d'Olms, Gispert de Barbarà i Pere de Perapertusa.³ La sortida de tals acompanyants no va ésser immediata, doncs el 29 de novembre Bernat de Sos és substituït per Roger Bernat, vescomte de Castellbó. La raó donada per justificar tal canvi és la coneixença o parentiu del vescomte amb alguns dels estrangers que es disposen a entrar.⁴

¹ A.C.A. Rg. 1.385, fol. 163v. Apèndix.

² A.C.A. Rg. 1.386, fol. 168.

³ A.C.A. Rg. 1.386, fol. 169.

⁴ A.C.A. Rg. 1.386, fol. 173.

Entretant, el dia 11 del mateix mes de novembre es prenen mides cercant la seguretat de Sant Celoni,⁵ i el 24 es disposa que el castell de la Roca serveixi com a dipòsit de queviures destinats als expedicionaris.⁶

Les altres notes que poden oferir són les que fan referència a l'interès del rei perquè dites companyies no passin pel Maresme. Per això, el veguer del Vallès deu «trencar el camí» entre Montornés i Alella.⁷

Varen ésser acomplides les ordres del rei? No creiem arriscat dir que no, o almenys que ho foren en mida molt petita. I això no del tot per malícia o impopularitat de les abstencions que fan referència a la poca quantitat de queviures recollits, com es lamenta el Cerimoniós als jurats de Girona el 3 de desembre. Té por que es puguin produir desordres si les tropes que vénen de França no podien ésser degudament ateses.⁸

Com a disculpa, millor dit com a justificació de semblants abstencions, ens creiem en el deure de considerar que en trobem en plenes conseqüències de la famosa pesta negra que devasta Europa a partir de l'any 1348.

De la virulència de dita epidèmia en poden ésser testimoni els molts remeis com la remissió de certs deutes, creació de nous cementiris, calls jueus assaltats i més que tot dóna una mida la despoblació consegüent a la malura, la fusió de les vegueries d'Ausona i Ripollès.

Després d'un esforç de recuperació notable, el 1358 va rebrobar a Catalunya i tal calamitat es veié agreujada per una plaga de llagosta. En semblants circumstàncies no té res d'estrany, però sí naturalíssim, que manquessin el blat, tota mena de cereals com també degué quedar molt mermada tota la ramaderia.

Encara que no podem oferir altres dades sobre el pas de les companyies per terres del Principat, podem afermar-nos en la deducció de que ho feren entre últims del 1365 i primers de l'any següent. Això pot deduir-se del fet de la proclamació d'Enric de Trastámara com a rei de Castella, que tingué lloc a Calahorra els primers de 1366.

ÀNGELS MASIÀ DE ROS

⁵ A.C.A. Rg. 1.386, fol. 170v.

⁶ A.C.A. Rg. 1.386, fol. 171.

⁷ A.C.A. Rg. 1.386, fol. 171v.

⁸ A.C.A. Rg. 1.386, fol. 176v.

APENDIX

Pere el Cerimoniós al Bisbe de Girona i al Veguer.

Barcelona, 30 octubre 1465

Mesures de seguretat que deven ser portades a terme en la dita ciutat i vegueria amb motiu de la pròxima entrada de Barons i Cavallers procedents de França, Anglaterra i Alemanya que acompanyats de gents d'armes vénen a ajudar-lo en la guerra contra Castella.

En Pere etc. Al honrat Pare en Christ lo bisbe de Gerona e als nobles e amats nostres en Francesch de Cervia e en Johan Berenguer de Rajadell cavallers, veguer de Gerona, Salut e dilecció.

Com nos haiam procurat e tractat que alguns grans barons e cavallers de les partides de França e d'Anglaterra e d'Alemanya amics e servidors nostres ab certes companyes d'armes en gran nombre breument deuen venir en nostre servei e per fer a nos valença contra lo rei de Castella que axi com sabets iniquament e cessant ab tota iusta raho se esforça de envahir e conquerir nostres regnes. E haiam ordonat e vullan que les dites companyes deien passar per Rossello e per les altres terres nostres fins en la ciutat de Saragossa on se deuen tots avistar per tal com es lo pus apte loch e convenient per endreçar nostre proposit. E vullam que continuant lur camí venguen fins a la ciutat de Barchinona. E apres d'alli a vant segons quels sera ordonat. E sia necessari que per los camins e lochs on passaran faren bastament de viandes e altres coses quels seran necessaries per tal quels lochs per hon passaran e los altres circumvehins sien preservats de scandols com sia de nostra reial dignitat defensar e guardar nostres sotmesos de perills, per ço ab la present comanam e manam a vosaltres e a cascun de vos que preses a nosaltres per assidents e coajudadors nostres lo bisbe de Gerona o son lochtinent e los jurats de la dita ciutat ensemps ab los feels nostres en Pere dez Prat savi en dret e maestre Bernat Çarriera de casa nostra, en B. Vinyoles, en G. de Belloch, e en Bernat dez Cigar ciutadans de Gerona als quals tots manam ab la present sots pena de nostra ira e indignació que ab nosaltres e sens vosaltres ensemps e cascun per si exeguesquen e facen exeguir les provisions deius scrites e totes les altres que vosaltres farets e or-

donarets sobre les dites coses segons que us sera expedient e la practica del fet vos mostrara. G. de Palou.

E primerament volem, ordonam e manam que metats en estament la ciutat de Gerona. E que façats per totes obres que novel·lament entenats que si deguen fer e acabar les altres obres començades. E si entorn dels murs haura algunes obres dampnoses o contraries a defensió de la dita ciutat que les façats enderrochar. E no res menys en lo raval o barri ques ten continu ab els murs vells dessa l'aygua de Onyar per salvament del dit barri façats fer aquelles clausures o barreres e obres que us sera semblant que si deguen fer. G. de Palou.

E ordenats que tots los habitants en lo barri ques ten continu ab lo monestir o casa dels frares menors, degen aportar lurs robes mellors e lurs viandes e mullers e infants e que ho meten dins la força de la ciutat. Entenents e volents que no desemparen del tot lo dit barri ans es mester quey façats romanir los hostalers que y son e altres mes avant qui per ordinació vostra degen tenir robes per a certs lits en los quals acullen de les dites companyes. E venen e ministren a ells les viandes que hauran necessaries en la manera davall escrita. E si alcun o alguns contrastaran e no volran exeguir les dites ordinacions volem e us manam que encontinent e de fet ocupets tots los bens dels contrafaents los quals ara per la donchs confiscam al nostre fisch. Car pus expedient es que nos haiam lurs bens que si per defendre aquells contrataven ab les dites companyes de ques poria seguir que perdrien lurs bens e les persones part altre escandol que sen poria seguir. E nos res menys procehits contra aquells axi com a inobedients e trencadors de vostres manaments. G. de Palou.

Semblant ordinació volem que façats en tots los altres lochs de la vegueria de Gerona, es a saber de Figueres fins a Hostalrich sis vol los dits lochs sien nostres o de prelats persones eclesiastiques que de barons o cavallers o de homes de ciutats e viles, los quals lochs o masies o borges sien en lo cami que les dites companyes feran vinent a Barchinona o encara que sien circumvehins al dit cami per IIII legues. E que dels masos o lochs oberts sens clausura façats apartar les viandes e bestiar menuts e grossos e les fembres e infants e les façats recollir en les forces. E si algun hi controstava volem que y proceeschats per la forma damunt dita. G. de Palou.

Item es necessari e vollem e manam que façats fer en la dita ciutat e en los altres lochs on les dites companyes vendran menjar o faran provisions de moltes viandes, axi com de pa e de farina vi, civades, palla, carns freques e salades, legums, peys fresch e salats, volateries, cuyna, vert, lenya, fruytes seques, alls, cebes e altres salses, ferradures de cavalls e claus de ferrer, çatates grosses e primes estivals e totes altre coses que o ells seran necessaries

segons vostre bon entendre. Axi empero que totes les dites provisions, e tiguen dins les forces dels dits lochs on les dites companyes faran cap de fornada sin hi haura. E si no en altre loch pus prop on abia força salvant que aquells de aqui sela la provisió o la vendran poch o poch ne pusquen en degen traure aquella que hauran necessaria per a vendre a les dites companyes en los dits ravals o barris de la ciutat e dels altres lochs. E açà provehim per tal que nos pusquen barrejar. E açà es necessari ques faça ab temps e ab gran diligencia e cura deputanhi persones industrioses que ho tinguen aprop e ho meten en execucio e que vosaltres que ho reconegats i verats a ull ques faça. G. de Palou.

Item que forcets e facets forçar que vostres assidents e tots e sengles homes de qualsevol lochs de la vegueria de Gerona sis vol sien nostres propis o de prelats e persones eclesiastiques, de barons e cavallers, de homes de ciutats e de viles circumvehins per IIII lengues a cascuna part de la dita ciutat e als altres lochs del camí per hon passaran les dites companyes que cascun loch de que aparellar e trametre a la ciutat e a aquells lochs quels parets saber vosaltres o vostres assidents aquelles robes, e vianedes e coses quels seran notificade esser necessaries a les dites companyes en aytanta quantitat e pes en aquell temps quels farets saber sots pena dels cors e dels avers. E de les robes que y aportaran sien tenguts de cobrar el baro testimonial al batlle dels lochs on les aportaran. E si algun loch recusara açà fer, volem e us manam que tots façats execució contra ells e los singulars d'aquells per la manera damunts dita. Car en culpa o confiança lur nostres regnes porien encorrer gran perill. G. de Palou.

Item que façats juntar pan continuament axi en los lochs que rera en lo camí com encara en los dits altres lochs circumvehins a IIII lengues e a tots aquells qui han acostumat de vendre pan. E si aquells dits noy basten que façats lindar farina a pes als altres dels dits lochs que us sera semblant, los quals sien curoses de pastar o fer pastar la dita farina e vendre lo pan que en exira. E respondre dels preus entegrament a aquells de qui sera la farina. G. de Palou.

Item que vosaltres ab consell dels dits vostres assidents, taxats a vostre bon arbitre totes les dites viandes ques vendran en la dita ciutat o lochs e null hom no les fas vendre mes avant de ço que per vos sia ordonat, guardant tota vegada que la taxació sia rahonable e guardant lo temps e l'estament de la terra G. de Palou.

E ultra les provisions damunt dites vos comanam que ab consell dels dits vostres assidents puscats ordonar e fer totes altres provisions en persona nostra que us seran semblants e expedients a bon estament de la ciutat e dels altres lochs e de la terra.

E aquelles metats en practica e en execucio. Car nos ab la present comanam a vosaltres e a cascun de vos, sobre les dites coses

e dependents d'aquelles plenament nostres vens e general administracio. G. de Palou.

E manam ab aquesta letra a tots e seryles officials e sotsmessos nostres e altres qualsevols persones de qualque estament sien probladors o habitants dins la dita ciutat e vegueria que les provisions damunt scrites e altres que vosaltres i aiuntarets tenguen e observen sots pena de la lealtat que son tenguts e sots aquelles penes que vosaltres hi volrets posar e unir seran requestes donen e vosaltres ea vostres assidents consell, favor e auïda. E si per dran en res a les dites ordinacions e manaments vostres volem que ventura alcun o alguns ignorantment o de certa sciencia contravencontra aquells aytals façats execució per les dites penes. E encara contra ells proceeschats por la manera que es acostumat, es deu procedir contra rebelles e inobedients e trancadors de nostres manaments sens tota remisio lo qual vosaltres nols puschats fer, ans la reservarem a nos de certa sciencia per tenor de la present.

Dada en Barchinona a xxx dies de octubre en l'any de la Nativitat de Nostre Senyor M.CCCLXV. J. de Palou.

A.C.A. Rg. 1.386, fol. 136v.